

JĘZYK POLSKI

ORGAN TOWARZYSTWA MIŁOŚNIKÓW JĘZYKA POLSKIEGO
WYDAWANY Z ZASIŁKIEM POLSKIEJ AKADEMII NAUK

Śp. Eugeniusz Pawłowski (13 XII 1902 — 11 XI 1986)

Zmarły w Nowym Sączu 11 listopada 1986 roku Profesor dr hab. Eugeniusz Pawłowski zasłużył się nauce polskiej przede wszystkim jako znakomity dialektolog i onomasta. Pozostawił w swoim dorobku ponad sto różnorodnych publikacji, z których około 70 naukowych poświęconych jest gwarom południowej Małopolski i toponimii tego regionu.

Na szczególną uwagę zasługują tu: Gwara podegrodzka wraz z próbą wyznaczenia południowo-zachodniej granicy gwar sądeckich (1955), na podstawie której doktoryzował się w Uniwersytecie Jagiellońskim w roku 1950, Nazwy miejscowe Sądeczyny, t. I: Ogólna charakterystyka nazewnictwa miejscowego Sądeczyny (1965), która stała się podstawą przewodu habilitacyjnego w Uniwersytecie Jagiellońskim w roku 1964, Nazwy miejscowości Sądeczyny, część pierwsza: Nazwy miast, wsi, przysiółków oraz dzielnic miejskich i wiejskich (1971), Nazwy miejscowości Sądeczyny, część druga: Nazwy osiedli (1975), Nazwy terenowe Ziemi Sądeckiej (1984). Następny tom, którego Profesor nie ukończył, miał być poświęcony nazewnictwu wodnemu i ogólnemu podsumowaniu całości opracowania toponimii Sądeczyny. Wszystkie wymienione prace charakteryzują się obfitością faktów historycznych, dają wyczerpujący opis nazewnictwa, bogacą wiedzę o pochodzeniu nazw miejscowych, autor bowiem, opierając się zasadniczo na klasyfikacji Witolda Taszyckiego, poszerzył ją i pogłębił, chociażby z tej przyczyny, iż przedmiotem swoich badań uczynił także nazwy nie ujęte

przez Taszyckiego, np. nazwy terenowe. Tak wyczerpująca analiza możliwa była dzięki ograniczeniu terenu badań do regionu sądeckiego.

Urodził się w Krakowie, ale prawie całe życie spędził w Nowym Sączu i miasto to, a przede wszystkim region nowosądecki był Mu ziemią rodzinną. Z nią związał swoje badania naukowe, własną twórczość literacką, działalność oświatową, dydaktyczną i wychowawczą. Tu powstały w latach trzydziestych pierwsze prace naukowe, stąd propagował folklor podhalański na łamach Gazety Podhalańskiej w latach 1929—1936.

W pracy badawczej niezwykle dokładny, skrupulatny i dociekliwy, formułował wnioski i sądy tylko takie, które mógł potwierdzić materiałem źródłowym i historycznym. Chwalebna to ostrożność i umiar, który pozwala czytelnikowi prac Profesora traktować je jako w pełni udokumentowane i wiarygodne. Taki stosunek do badań naukowych był niewątpliwie rezultatem współpracy z Kazimierzem Nitschem, którego w Uniwersytecie Jagiellońskim w latach 1920—1924 był uczniem, a później dzięki niemu uczestniczył w pracach nad Małym atlasem gwar polskich.

Doskonała znajomość regionu podhalańskiego, jego historii, kultury ludowej, geo- i topografii wpływała nie tylko z pasji badawczej — ta towarzyszyła Profesorowi do końca życia — ale także z jego wieloletniej pracy nauczycielskiej w Nowym Sączu, z równie długiej pracy organizatorskiej i wychowawczej w Związku Harcerstwa Polskiego, które umożliwiały poznanie regionu, inspirować do badań regionalnych, w tym głównie języka i kultury podhalańskiej. Pozwoliło to już wówczas, a szczególnie w późniejszych latach, na opracowanie licznych prac omawiających problemy gwarowe. Należą tu: Charakterystyka gwary Sromowiec Wyżnych i nowy podział gwar tatrzańsko-beskidzkich (1950), O gwarze łąpszańskiej (1956), Podział gwar małopolskich na tle wzajemnych wpływów gwarowych i nowych tendencji językowych (1966) i bardzo ważna dla lokalizacji wspomniana już monografia: o gwarze podegrodzkiej.

Oprócz badań gwarowych przedmiotem dociekań Profesora stał się problem stosunku gwar do języka ogólnego. Wnikliwy obserwator przemian językowych, zdawał sobie sprawę z tego, iż współcześnie funkcjonująca gwara poddaje się wpływom języka ogólnego, a często bywa i odwrotnie. Zjawiska wzajemnego przenikania odmian językowych istniały w przeszłości, ale w dobie współczesnych przemian społecznych nasiliły się znacznie i mogą być podstawą ciekawych dociekań socjolingwistycznych, zdaniem Profesora językowa norma gwarowa jako ważny współczynnik kulturotwórczy jest ciągle jeszcze obowiązująca i wyczuwalna wśród jej użytkowników. Tym zagadnieniem poświęca prace: Problem normy językowej w gwarach i w języku ogólnym (1967), Wpływy gwarowe w dialekcie kulturalnym południowej Małopolski (1972) a także kilka innych.

Z własnych zainteresowań i związków rodzinnych (brat profesora, Bogumił, był znanym botanikiem) zrodził się pomysł opracowania Słownika nazw

roślin polskich. Założenia tego słownika przedstawił Eugeniusz Pawłowski w pracach: Przegląd najważniejszych zagadnień Słownika nazw roślin polskich (1970), O potrzebie słownika polskich nazw roślin (1971), Polskie nazwy roślin (Próba klasyfikacji) (1974). Był wtedy Eugeniusz Pawłowski profesorem Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Krakowie, z którą był związany już od roku 1961 jako kolejno adiunkt, docent i profesor i z którą nie zerwał kontaktu po przejściu na emeryturę, współpracował bowiem z Zakładem Języka Polskiego, interesując się szczególnie postępami prac nad słownikiem. W czasie licznych obozów naukowych, kierowanych osobiście przez Profesora, na seminariach prowadzonych przez Niego, gromadzono materiał językowy do planowanego słownika. Pod Jego kierunkiem zespół Zakładu wyekscerpował prawie wszystkie dostępne materiały źródłowe. Uczennice Profesora, dr Ludwika Wajda-Adamczykowa i dr Anna Spólnik, kontynuują rozpoczęte dzieło, chociaż przy znanych trudnościach kadrowo-finansowych rzecz posuwa się z trudem, a zasługuje na kontynuację już nie tylko przez pamięć zasłużonego inicjatora, ale dla ogólnego pożytku.

Z zamiłowań lingwistycznych, etnograficznych, historycznych i pedagogicznych wyłania się jeszcze inna sylwetka Profesora — autora widowisk teatralnych, nowel, gadek (Gazeta Podhalańska) a także powieści, w której autor ze znawstwem spożytkował gwara podhalańską: *Chochółowscy*, t. I 1934, t. II 1936, t. III 1937, ocenionej przez Kazimierza Nitscha pod względem językowym bardzo przychylnie, PAL odznaczyła ją Srebrnym Wawrzynem.

Twórczość oparta na gruntownej znajomości gwary podhalańskiej umożliwiła autorowi wyrobienie poglądu na problemy stylistyki gwarowej i stylizacji dzieła literackiego. Wypowiadał się na ten temat w pracach: *Gwara ludowa w Krzyżakach H. Sienkiewicza* (1949), *Gwara góralska w literaturze pięknej...* (1956), *O stylistyce lingwistycznej i o stylistyce literackiej* (1976).

Prace związane z zastosowaniem gwar w twórczości literackiej wynikały bezpośrednio z doświadczeń nauczycielskich Eugeniusza Pawłowskiego i służyły obok innych, cennych z punktu widzenia dydaktyki, edukacji polonistycznej, zarówno w szkole średniej, jak i wyższej. Problemem nauczania języka polskiego i kulturze językowej poświęcił Profesor także sporo wypowiedzi: *Regionalizm w harcerstwie i w szkole* (1932), *Gwara ludowa w pracy oświatowej* (1947), *Z zagadnień metodyki nauczania fleksji* (1970), *Baran mówi o Kowal* (1951). W odniesieniu do normy językowej prezentował Profesor postawę zachowawczą, wierny raczej w tym względzie zasadom, które towarzyszyły Jego edukacji. Ważne jednak jest to, iż w procesie wychowania młodzieży wysoko stawiał bardzo istotny dla efektów nauczania problem regionalizmu jako czynnika współtworzącego na równi z innymi w sposób najbardziej skuteczny pożądane postawy emocjonalne i obywatelskie młodego pokolenia. To nie wynikało tylko z intuicji, talentu i powołania nauczycielskiego. Była to przemyślana i świadoma postawa patriotyczna. Zaangażowany w pracę harcerską, Harcmistrz Rzeczy-

pospolitej Polskiej, nauczyciel tajnego nauczania w czasie wojny, Eugeniusz Pawłowski z nadlatkiem wypełniał przez całe swoje pracowite życie powinności pedagogiczne. Harmonijna łączność własnej pasji badawczej z powołaniem naukowczym pozwalała realizować zamierzenia naukowe, oddziaływać inspirująco na liczne rzesze Jego uczniów. Głębokie przekonanie o tym, że umiłowanie pracy czyni ją lepszą i bardziej pożyteczną, dawały Profesorowi i tym, którzy z Nim współpracowali lub których uczył, satysfakcję i tak potrzebną w życiu radość tworzenia.

Z równym umiłowaniem odnosił się do TMJP; nowosądeckie koło przez Niego kierowane należało do najlepszych w całym kraju. Swoje artykuły umieszczał przede wszystkim w Języku Polskim.

Kraków

Maria Schabowska

O polskim rodzaju «wymijającym»

Chodzi tu o konstrukcję, w której dla podmiotu męskiego oraz żeńskiego stosuje się rodzaj nijaki. Na przykład: «Jan i Maria siedzieli razem. *Jedno* z nich piło kawę, a *drugie* herbatę». Zaznaczyć trzeba, że przy tym również powody takiej zastępczej wymiany są zrozumiałe: język wciąga formę męską i żeńską pod «wspólny mianownik» (np. *każde* z nich), względnie te formy rozłącza (np. *jedno* z nich, *drugie* z nich). Przy takim zabiegu powstaje oczywiste pytanie — jakiego rodzaju należy użyć, który byłby wspólny dla męskości i żeńskości. W wielu językach, np. we francuskim, ta „wspólna” forma posiada rodzaj męski: *l'un... l'autre* ‘jeden... drugi’ z oczywistym «pokrzywdzeniem» żeńskości. Język polski wybrał jednak drogę kompromisu — nie należy lekceważyć żeńskości ani protegować męskości, więc lepiej dokonać uniku i przerzucić sprawę na jeszcze inny rodzaj, którym przecież polszczyzna dysponuje, tzn. na rodzaj nijaki. Tu zaraz nasuwa się wniosek, że języki, które mają tylko rodzaj męski i żeński, a nie mają nijakiego, np. języki romańskie, nie mogą sobie na taki proceder pozwolić i tam kwestia ta musi być inaczej rozwiązywana.

Językowe zastępstwo danej formy przez inną ma więc oczywiste swoje powody. Takie zastępstwo w stosunkach bytowych ludzkich moglibyśmy różnie nazywać — unikiem, wykrętem, wybiegiem. Choć takie nazwy dla rozpatrywanego zjawiska nie brzmią zbyt naukowo, oddają jednak przekonująco istotę rzeczy, mimo że uczeni unikają przeważnie terminów, które język zbliżają do myślącej istoty ludzkiej. Przypomnieć jednak należy, że bywa też niekiedy inaczej, tzn. uczony, chcąc spopularyzować i uprzystępnić dane zjawisko, sięga po środki obrazowe, odbiegające od ścisłej terminologii. Tak na przykład M. Dłuska w jednym ze swoich artykułów¹⁾ przyimek *dla* nazwała «sentymentalnym».

¹⁾ JP XXI, 1936, s. 14.